

INSONNING RIVOJLANISHIGA IJTIMOY-EKOLOGIK OMILLAR
TA`SIRI**Sh.S. Ibragimova***FDU ekologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi***M.T.Abdullayeva***FDU ekologiya kafedrasi dosenti*

Annatsiya: *Inson ekologiyasi yoki antroekologiya ijtimoiy jamiyatning markaziy bulugi uning ijtimoiy-tabiiy va tabiiy-ilmiy asosidir. Inson ekologiyasi o'zida tibbiyot umuman gerantologiya, morfologiya, antropologiya, genetikaning tegishli karashlarini o'zida umumlashtiradi. Bu faktlarning tadqiqot ebyekti inson bo'lib, u ikki dunyo tabiiy va ijtimoiy dunyoga tegishli jonzotdir.*

Kalit so'zlar: *ekologiya, atrof-muhit, rivojlanish, salomatlik, biosfera*

Inson ekologiyasi odamlar populyasiyalarining atrof-muxit bilan o'zaro ta'siri aloqa ta'sireda axolining o'sishining axoli salomatligini saqlash va rivojlantirish muammolarini o'rganadi. Insonning mofofizialogik. xususiyatlarini xisobga olgan xolda noosferaviy o'zgarishlar jarayonida yer regionlarini biosfera jarayonlarini ishlab chiqish – xo'jalik iqtisodiy makeadsh o'zlashtirish qonuniyatlarning borishida odamlar salomatlarini saqlash va rivojlantirishning tabiiy qonunlarini o'rganish inson ekologiyasining muxim vazifasidir. Inson ekologiyasi odamlarni o'rab turgan tabiiy va ijtimoiy muxitni odamlarning unga hamba bir-birlariga munosabatlarini birinchi marta ilmiy adabiyotga sotsiologlar amerikaliklari R.Park va U.Byurchsk tomonidan kiritildi. Birozdan keyin ingliz olimi B'yus inson ekologiyasining vazifasi ayni odamlar ijtimoiy munosabatlarini biologik populyatsiyasi jarayonlariga tutashtirishdan ibaratdir deb izohlaydi.

Inson ekologiyasining rivojlanishida tibiatning ko'pgina sohalari muhim rol o'ynaydi. Sanoat va odamlarning katta shaharlarda to'planishi, sanoatlashtirish havo va suvning bug'lanishi, dori-darmonlar ko'planilishi bilan bog'liq bo'lgan patalogiyani o'rganish zaruriyati ko'ndalang qilib qo'ydi. Ular tabiiy ekolyutsiya, biogeotsinozlar jarayoniga jiddiy o'zgarishlar olib kirdi, qaror topgan ekologiya tizimini o'zgartirib yubordi. Antropoekosostema - inson ekologiyasini tadqiqot ob'ektdir. O'zaro va o'zlarini o'rab olgan tabiiy va ijtimoiy muxit bilan dialektik aloqada bo'ladigan inson populyatsiyalari yoki etnoslarning birgalikda hayot kechiradigan turli guruxlari, antropoekologiya tizimi yoki antropopotizm deb ataladi.

Fan texnika taraqqiyoti odamning turmush tarziga katta axamiyatga molik ta'sir o'tkazib jamiyatning tabiat bilan o'zaro munosabatini ancha feollashtirdi. Bu ijtimoiy rivojlanishning asosiy omillaridan biridir. Insonning biosferaga ta'sir o'tkazishi butun dunyoda ekologiyaga qiziqishni ortishiga sabab bo'ldi. I. T. Frolovning ta'kidlashicha, insoniyat qudrati g'oyatda oshib borayotgan texnika vositalari yordamida tabiat boyliklarini jadal iste'mol eta borib, o'z sivilizatsiyasi rivojlanishi va o'zining bo'lmaydigan bexat yaxshilagani bugungi kunda rad etib bo'lmaydigan haqiqatdir. Biroq inson tabiatni buysindira borib, u faoliyatining tabiiy negizlariga putur yetkazganligi. jamiyat bilan tabiat

o`rtasidagi o`zaro ta`sirini bo`lganligi ham haqiqatdir. Bu keng ijtimoiy va insoniyat uchun axamiyatli bo`lgan ekologiya muammosining moxiyatini tashkil etadi.

Bunday sharoitlarba inson ekologiyasi fanini rivojlantirish zarurati tobora ortib boradi. Mazkur fan odamlar va fan tabiatining inson va biosferaning o`zaro munosabatini xayotning aniq ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlari bilan chambarchas bog`liklikda o`rganadi. Ilmiy texnika inqilobi davrida fan va amaliyotning ko`ldan ko`p yo`nalishlari o`z tadqiqotlari markazida tobora ko`proq insonni, uning ijtimoiy biologik tabiatini, uning farovonligini ko`rmoqdalar. Farovonlikning eng muxim sharti esa evvalo bor ijtimoiy va ruxiy - fiziologik salomatlikdir. Bugungi kunda inson salomatligi jamiyat tarixi va uning xozirgi kundagi taraqqiyoti ekanligi aniq va ravshan. Butun jamiyatning ijtimoiy ishlab chiqarish, iqtisodiyot tuzilmasini ilmiy tashkil qilish, mexnat, dam olish sharoitparini, ma`naviy va jismoniy tarbiya sharoitlarini vujudga keltirish. Xayot tarzi madaniyatini rivojlantirish - ularning hammasi sog`likni muxofazalash va mustahkamlashning garovidir. Bu muammolar jamiyatning tabiiy sharoitlar bilan o`zaro ta`siri, shu ta`sirni takomillashtirishga yo`naltirilgandagina hal etilish mumkin. Bunda barcha jug`rofiy mintaqalar, jonli va jonsiz tabiatdagi barcha jarayonlar, planetamizning barcha soxalari qamrab olinadi. Bu yerda gap tabiatni shunchaki muxofazalash to`g`risida emas, balki inson tabiat va ular o`rtasidagi muvofiqlikni yanada takomillashtirish uchun qulay ijtimoiy, ekopogik sharoitlar yaratish maqsadida, tabiatni asrab-avaylash va rivojlantirish haqida bormoqda. Tabiatni muxofaza kilish - har tomonlama rivojlangan inson va insoniyat jamiyatiga erishishning eng muxim vositalardan biridir. Hozirgi fan-texnika taraqqiyoti sharoitlarida ilgari hech qachon bo`lmaganidek, ijtimoiy xayotning barcha hodisalariga to`g`ri yondashish zarurati paydo bo`ldi.

Hozirgi inson ekologiyasi inson, tabiat va jamiyatning o`zaro ta`siri maxalliy, regional va global muammolarni, ularni shakli tabiat va insonga qarab ta`siri nuqtai nazaridan qamrab oladi va o`rganadi. Hozirgi zamon kishisining ijtimoiy ekologik o`ramida “tabiiylik” va «sun`iylikning nisbati inson ekologiyasi uslubiy va ijtimoiy-giegienik ko`rinishlarini ochib berishda muhim yo`nalish hisoblanadi.

Tabiiylik tabiatni o`zi yaratadi, sun`iylik esa tabiiy jarayonlar va xodisalar ob`ektiv rivoji borishiga insonning aralashuvi natijasi sifatida yuzaga keladi. Agar birinchisi tabiiy tarixiy omillar ta`sirida tashkil topgan tabiat muvozanatining tarkibiy qismi bo`lsa, ikkinchisi esa inson faoliyatining sun`iylikni ijod qilish natijasidir. Ammo sun`iylik xamma vaqt ham tabiat rivoji bilan muvozanatda bo`lmaydi. Insonning o`zgartiruvchanlik faoliyati ko`pincha shunday sun`iylikni yaratadi-ki, u tabiat rivojini tabiiy borishiga zid kelib qolishi mumkin, tabiiylik Bir butunligicha tabiiy maqsadga muvofiqligini ta`minlash yo`nalishida rivojlanadi, sun`iylik esa o`z oldiga inson ixtiyojlarini ta`minlash maqsadlarini qo`yadi.

Fan-texnika taraqqiyoti zamonida tabiiylik va sun`iyik taraqqiyoti mutlaqo bir xil emas. Agar tabiiylikni rivoji asosan evolyutsiya yo`li bilan ro`y bersa, sun`iylik inkilobiy o`zgarishlar negizida yuzaga keladi.

Hozirgi zamon kishisi xayotida tabiiylik va sun'iylikning nisbatlari muammosiz faqat uslubiy va ijtimoiy-gigienik yondashuv sharoitlaridagina ushbu tarixiy mas'ul vazifani amalga oshirish mumkin. Alohida kishi, umuman insoniyat jamiyati faqat tabiat bilan o'zaro ta'sirdagina mavjud bo'ladi va rivojlanadi. Inson bilan tabiat o'rtasida modda almashinuvi hozirgi sharoitdva yangi mazmun kasb etabi. Inson tomonidan tabiiy sharoitlarning o'zgartirilishi ijtimoiy-gigienik oqibatlar majmui paydo bo'lishi bilan birga ro'y beradi. Bu oqibatlar ham regional va global ko'rinishga ega bo'ladi. Hozirgi zamon kishisining ijtimoiy va biologik hayoti barcha tomonlarini qamrab oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.I.A. Karimov Ozbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari” Toshkent 1995 yil
- 2.I.A. Karimov O`zbekiston XXI-asr bo`sag`asida havfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolotlari!” Toshkent “O`qituvchi” 1997 yil
- 3.I.A. Karimov “O`z kelajagimizni o`z qo`limiz bilan qurmoqdamiz” Toshkent “O`qituvchi” 1999 yil
- 4.I.A. Karimov “Ijtimoiy ishlarimizni oxirigacha yetkazaylik” Toshkent “O`qituvchi” 1994 yil
- 4.Ekologiya Muhofazasi Va Suv Sifatining Nazorat Qilinishi
- 5.S Ibragimova - ... : Innovative, educational, natural and social sciences, 2021
- 6.Abdullaeva M. T., Ibragimova S. S. THE ROLE OF ECOLOGICAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE IN OUR YOUTH //International journal of conference series on education and social sciences (Online). – 2022.